

NYA AVHANDLINGAR

Viveka Berggren Torell: *Folkhemmets barnkläder. Diskurser om det klädda barnet under 1920–1950-talen*. Arkipelag, Göteborg 2007. 240 s. ill. English summary. ISBN 91-85838-72-1.

Golfkostymer, cowboydräkter, lekdräkterna Lee, Lasse Liten och Libo Ekonomi, overallerna Billy Boy och Kitty Kid, MYA-skolstrumpan för slitvargar, flickoverallen Camp-Ahla. Det är bara några av alla de plagg som passerar revy i Viveka Berggren Torells avhandling om barnkläder under folkhemsepokern. Syftet är att "belysa hur barnklädesfrågans diskursordning under 'folkhemsbyggets tid', ca 1920–1950-tal i Sverige, utformades genom meningsutbyte mellan aktörer från de sociala kontexterna stat, marknad, vardagsliv och rörelse". Redan här i syftet och de därpå följande frågorna knyts alltså undersökningen upp till ett diskursanalytiskt angreppssätt.

Det aktiva lekande barnet, det resurskrävande barnet och det moderiktiga barnet etableras i avhandlingens inledning som "de viktigaste diskurserna om det klädda barnet i Sverige". Avhandlingen är också disponerad med utgångspunkt i dessa.

Berggren Torell för en ingående diskussion om Norman Faircloughs kritiska diskursanalys. Argumenten för att använda den kretsar kring begreppen *social kontext* och *materialitet* och att "det sociala och diskurs står i dialektisk relation till varandra". Den kritiska diskursanalysen omfattar dessutom begreppet *ideologiska effekter*, som bidrar till att skapa och reproducera ojämlika maktförhållanden mellan sociala grupper i samhället.

Liksom många andra företeelser i Folkhemmet kom det klädda barnet att beskrivas i vetenskapliga och rationella termer. Berggren Torell noterar t.ex. en koppling till Taylorismens Scientific Management och den rationalisering av vardagen som Hemmens Forskningsinstitut (HFI) sökte genomföra avseende planering, ledning och utförande. Tidtagning blev en viktig metod för hushållsstudier. Samtidigt var hushållsarbets ledning och utförare samma person. Berggren Torell menar dock

att rådgivningsgenren i viss mån tog över husmoderns formulering av mål och metoder. Påklädning blev ett prioriterat problem vid dessa studier. Hur skulle den kunna rationaliseras?

Kvinnor förväntades ta hand om kläder och annat hushållsarbete men också dra omsorg om barnen. Berggren Torell beskriver denna förväntning som "den hushållslande modern". Hon tar upp två varianter på detta tema hämtat ur HFI-meddelandet *Mor och barn från morgon till kväll* (1948–1949). Här framställs en Fru Carlsson som i sitt hem arbetar effektivt och omsorgsfullt. Fru Ahlberg däremot är ineffektiv, inte minst för att hon byter sysslor alltför många gånger och därför inte förmår sköta hushållsarbetet och omsorgen om barnen samtidigt på ett fullgott sätt. Fru Carlsson är framgångsrik i sitt arbete genom att hon arbetar utifrån en planering och kan rikta uppmärksamheten mot två ställen samtidigt. Hon är professionell i sitt husmodersskap och ägnar samtidigt barnen tät uppmärksamhet och omsorg.

Bristar observerades inte bara i de okunniga husmödrarnas metoder utan också i den uppsättning kläder de tillhandahöll för sina barn. Underkläder, strumpor, regnkläder och skor var sådana plagg som det generellt sett var brist på. Man talade om en önskegarderob som norm. Den skulle varken innehålla för mycket eller för litet. Och med en "garderobplan" skulle husmodern ta grepp om familjens kläder. Allt detta talar om förhållningssätt med viss distans till en konsumtionsfixerad ekonomi.

I kapitlet *Marknadens och vardagslivets resurskrävande barn* etableras pojken som slitvarg som ett huvudtema. Hur skulle hans våldsamma nötande på kläderna hanteras? Inledningsvis undersöks diskussionen om s.k. laglappar och om lappning borde ske för hand eller på maskin. Flickornas motsvarighet till det resurskrävande barnet förefaller till stor del ha varit knutna till dekor och broderi. Författaren tar upp smocksöm som kan uppfattas både som ändamålsenlig, praktisk, och dekoration. Att sy smock var acceptabelt, men först om man hann med efter allt s.k. nödvändigt hushållsarbete.

Berggren Torell beskriver en kjol från Textilmuseet i

Borås samlingar, hur den är sydd och i vilket material. Det senare var begränsat och knappt. Men å andra sidan finns här också exempel på broderier – bladslingor och blommor – sydda med olika tekniker och till synes med stor glädje. Författaren ser i detta en mängd små handrörelser, som har tagit mycket tid i anspråk och som dessutom kan ses som ett slags tecken på hopp om framtiden.

I 1940-talets undersökningar var det strumporna som vållade husmödrarna mest bekymmer. De var dessutom dyra. Under kriget var materialens kvalitet låg. Och just hållbarheten blev tillverkarnas argument i reklamen. Den talade om strumpor för slitvargar, för aktiva, rörliga och lekande barn. Nylonet (och kanske också andra nya material) föreföll minska problemet med det resurskrävande klädda barnet till förmån för det aktivt lekande respektive det moderiktigt klädda barnet.

Bilden av 1930- och 40-talens barn var ofta ett utomhuslekande barn, som Berggren Torell menar hör samman med utvecklingspsykologiska synsätt på barn och med medicinska uppfattningar om att barnen främjades av rörelse och lek och att hälsan påverkades positivt av sol och luft. Perspektiven på barns fysiska och psykiska utveckling kopplades samman med uppfattningar om klädselektionens utformning. Till detta kom ett funktionalistiskt synsätt som talade om att form och material skulle anpassas till funktionen.

Berggren Torell undersöker s.k. Rompers, ett slags barnoveraller, som introducerades på 1920-talet. Det praktiska föreföll vid denna tid och under kommande decennier att vara amerikanskt. Kvalitet var svenskt. Det amerikanska slog dock igenom med full kommersiell kraft först efter kriget och på 1950-talet. Parallellt tycks det statliga synsättet på barn ha förändrats. Att vara en slitvarg gled från att vara ett resursproblem till att vara något positivt, aktivt och en tillgång i barnets utveckling till framtidens medborgare.

Barnets aktivitet i förhållande till dess kläder skapade ett kommersiellt utrymme för klädproducenterna som under 1950-talet kom att konstruera barnen som en särskild kundgrupp, delvis för att nå barnens köpkraft som vuxna, delvis för att barnen kunde påverka familjens inköp. Barnen ansågs, till skillnad från den rationella husmodern, representera en hedonistisk och mer jagcentrerad konsument. Berggren Torell noterar t.ex. en förändring av producenternas reklam, som under 1930-talet vände sig till mödrarna medan 50-talets annonser vände sig direkt till barnen.

Pojkarna beskrivs under detta decennium som mindre

klädintresserade än flickorna men som känsligare för kamraternas uppfattning. Till flickor skulle det, uppges det på 1930-talet, vara ”nätt och fint”, till pojkar ”korrekt”. På 1950-talet börjar pojkarnas klädeideal framställas som ”cool”, ”western” eller ”skarpt”. Från det passiva, påklädda barnet, framställs här barnet som modekänsligt och aktivt avseende den egna klädselektionen.

Berggren Torell konstaterar hur barnklädesfrågan hade rört sig från tvätt och sömnad till en kulturkritisk debatt om staten och producenternas inflytande över barnens kläder, från de små handgreppen till de stora politiska frågorna, som i slutändan handlar om förhållandet mellan det kommersiella och det politiskt styrda samhället.

Det avslutande kapitlet innehåller tolkningar av ideologiska följder. Författaren menar att detta handlar om över- och underordning, dels mellan barn och mödrar, dels mellan stat och medborgare. Hon hävdar bl.a. att frågan om ekonomi var viktig för de informanter som deltagit i hennes intervjustudie. I förhållande till många informanter hade frågan om barnkläder i många stycken utopiska förtecken. Samtidigt var tanken om det uppnåbara folkhemmet stark. Framtiden var projekterbar, den låg inom räckhåll.

Ett starkt tema i folkhemmet och därför också i den här avhandlingen är kvinnan som husmor och mor. En husmor skulle enligt barnklädesexperterna vara ”förutseende, planerande, kunskapsstörstig, effektiv, renlig och omsorgstagande”. Genom att förhålla sig positiv till dessa ideal kunde en kvinna visa att hon var medveten om vilka normer som gällde. Staten och klädproducenterna bidrog tillsammans till att kombinera kvinnans roll som både husmor och mamma. För producenterna (marknaden), menar Berggren Torell, stod dock barnets frigörelse från familjen i fokus.

Ett annat framträdande tema i avhandlingen är konstruktionen av barnet, dels som problem respektive resurs, dels som pojke respektive flicka. Det resurskrävande klädda barnet var som mest aktuellt under epokens inledning och under de knappa krigsåren. Det aktiva lekande och det moderiktigt klädda barnet blev allt mer framträdande i takt med att samhällets resurser ökade efter kriget. Det är därför överraskande att Berggren Torell inte för en lika framträdande genusteoretisk diskussion, speciellt som hennes Faircloughska diskursanalys har en tendens att stanna vid språkliga dispositioner och inte tar sig vidare in i de empiriska utsagornas substans.

Ytterligare ett förbiseende som förvånar är den ore-

flekterade hållningen till begreppet vardagsliv. I avhandlingens ansats är detta en av fyra centrala s.k. kontexter som författaren avser att undersöka. Vad vardagsliv är i detta sammanhang utreds emellertid inte. Jag ställer mig dessutom frågande till om materialbasen är tillräcklig för att studera vardagsliv (hur vi nu definierar det). Berggren Torell hänvisar i huvudsak till en intervjuundersökning, gjord i ett annat sammanhang av 60 mellanstadieelever med äldre släktingar och deras förhållande till sina kläder när de var barn.

Resultatet är en uppsättning uttalanden om hur barn och mödrar "bör" eller "kan" ha gjort eller uppfattat olika förhållanden. I många fall förefaller dessa "bör" eller "kan" vara ganska rimliga. Men de empiriska belegen saknas och påståendena ger snarare intryck av kvalificerade gissningar än rimliga slutsatser. Förutom att intervjumaterialet har uppenbara begränsningar finner jag det märkligt att Berggren Torell inte använder bevarade klädesplagg i högre utsträckning, inte minst som hennes "närläsning" av ett par konkreta plagg tillhör avhandlingens höjdpunkter. Inte heller förstår jag varför hon har valt bort fotografier på klädda barn i något slags vardagssituation. Ett sådant material torde vara oändligt stort och rikt.

Beträffande undersökningens fokus på aktörer inom staten och det kommersiella fältet är källäget desto bättre. Berggren Torell använder sig här av en rik uppsättning rådgivningsbroschyrer, utredningar, verksamhetsberättelser, föredrag, mönsterböcker, annonser, klippssamlingar etc. Här vilar undersökningen tryggt i sitt material.

Det här är en avhandling som handlar om en specifik aspekt på en välkänd epok, Folkhemmet. Viveka Berggren Torell har valt att studera det klädda barnet via en tydligt och ambitiöst definierad teoretisk ingång, dvs. kritisk diskursanalys. Jag är tilltalad av teorivalet och att det behandlas utförligt i inledningen. Å andra sidan menar jag att det teoretiska anslaget syns och används för lite i själva avhandlingen. I vissa fall är denna användning väl passiv, i andra fall är den svår att identifiera. Jag hade gärna sett en tydligare och mer utvecklad konfrontation mellan teori och empiri.

I god etnologisk anda bygger avhandlingen på utgångspunkten att man via ett begränsat empiriskt fenomen kan berätta, bidra och ansluta till en större historia. Valet av studieobjekt är i detta avseende välmotiverat. Avhandlingen bidrar till Folkhemmets historia, ett bidrag som hade kunnat utvecklas. Via barnkläderna och det klädda barnet får vi veta en hel del om Folkhem-

ets konstruktion av framförallt pojkar och flickor och kvinnor i form av mödrar och husmödrar. Vi får också en ny belysning av förhållandet mellan staten och det offentliga samhället, de kommersiella aktörerna samt vetenskapen. I detta ménage à trois står det klädda barnet med sin skarpa sportkostym, coola cowboydräkt eller nätta klänning. Men också kvinnan, husmodern med lagade byxor i knäet och stoppade strumpor i hand.

Lars-Eric Jönsson, Lund

Birgitta Hellmark Lindgren: *Pregnoscape. Den gravida kroppen som arena för motstridiga perspektiv på risk, kön och medicinsk teknik*. Institutionen för kulturantropologi och etnologi, Uppsala Universitet 2006. 255 s., ill. English summary. ISBN 91-506-1863-6.

Birgitta Hellmark Lindgren disputerade år 2006 i antropologi med avhandlingen *Pregnoscape. Den gravida kroppen som arena för motstridiga perspektiv på risk, kön och medicinsk teknik*. Avhandlingens fokus är diskussionen om graviditet och födande som risk kontra önskan om kontroll. Hennes syfte är att studera hur olika synsätt på graviditet och födande påverkar gravida kvinnors handlingsutrymme i Sverige. Detta gör hon genom att fokusera på tre teman. Det första är de relationer som uppstår i samarbete mellan människor och medicinsk teknik. För att förstå denna relation använder hon sig av begreppet cyborg, symbiotiska sammansmältningar mellan människa och teknik, ett begrepp som Donna Haraway etablerade i början på 1990-talet. Det andra temat som hon studerar är risk i samband med graviditet och födsel. Riskdiskussionerna har lyfts fram som ett resultat av ökad uppmärksamhet på biomedicinsk kunskap och teknik. Det tredje temat som behandlas är kropp och kön eftersom födande är kroppsligt och könsnormer blir synliga i diskussioner om graviditet och födande.

Orsaken till varför Hellmark Lindgren valt att kalla sin avhandling för *Pregnoscape* kräver en förklaring. Begreppet är inspirerat av Arjun Appadurais term *etnoscape*, som ett sätt att framhålla antropologernas betoning av plats. Här har etnos bytts ut mot *pregno* och med begreppet avser hon "personer och idéer som sammantaget bildar den kulturella tolkningsram inom vilken gravid identitet [graviditet!] konstitueras". Att använda sig av begreppet *pregnoscape* som en ingång i ämnet är